

Fazakas Sándor – Kovács Krisztián (szerk.)

A SZABADSÁG DIMENZIÓI
VALLÁS ÉS POLITIKA ÖSSZEFÜGGÉSEIBEN

Fazakas Sándor – Kovács Krisztián (szerk.)

A SZABADSÁG DIMENZIÓI
VALLÁS ÉS POLITIKA ÖSSZEFÜGGÉSEIBEN

Debrecen
2022

Kiadja:
a Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Szociáletikai Intézete
Felelős kiadó: Fazakas Sándor

Sorozatszám:
Szociáletikai Intézet kiadványai (SZIK) 10.

ISSN 1785-6027
ISBN 978-615-5853-49-4

A kiadást támogatta:
Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Kutatásfinanszírozási Programjának pályázati támogatása
(2022/1. félév)
Tiszántúli Református Lelkésztovábbképző Intézet

A szöveget gondozta:
Bálint Ágnes (anyanyelvi lektor), Fazakas Sándor, Kovács Krisztián

A német és angol nyelvű összefoglalók szövegét gondozta:
Elise-Edith Tebel, Kőszeghy Attila

Technikai szerkesztés:
Szilágyiné Asztalos Éva

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Kft.
Felelős vezető:
Kapusi József

TARTALOM

Előszó.....	7
-------------	---

FAZAKAS SÁNDOR

Az Isten előtti szabadság rendje és a demokrácia

<i>Válságjelenségek, ambivalens viszonyok, teológiai impulzusok .....</i>	15
---	----

NÉMETH ÁRON

A szabadság társadalmi és teológiai dimenziói

az Ószövetség rabszolgatörvényeiben	39
--	----

KÓKAI-NAGY VIKTOR

Pál szabadságfogalmának sajátossága a mai

politikai szabadságfogalom tükrében.....	57
---	----

BARCSI TAMÁS

A szabadság morális és etikai fogalmáról

<i>A szabadságjogok keresztyén szemléletű értelmezésének lehetőségei vita társadalmi kérdések esetén .....</i>	71
--	----

BALOGH LÁSZLÓ LEVENTE

A szabadság, az állam és a lelkiismeret

<i>Ernst-Wolfgang Böckenförde a hitvallás és a lelkiismeret szabadságáról .....</i>	87
---	----

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF

Gondolatok a szabadságról és a magánjog

alapintézményeiről.....	105
--------------------------------	-----

FÜSTI-MOLNÁR SZILVESZTER
Politika és vallás a liminalitás fogalmának összefüggésében..... 127

RÁCSOK GABRIELLA
Abraham Kuyper szféraszuverenitás-elmélete 145

KOVÁCS KRISZTIÁN
**A zeneművészet szabadsága és autonómiája
a 20. századi totalitárius rendszerekben.....** 163

Zusammenfassungen..... 183
Abstracts..... 191
A kötet szerzői..... 197

ELŐSZÓ

ELŐSZÓ

Korunk legmeghatározóbb életérzése a bizonytalanság. A jövőkép-nélküliség és a bizonytalansági tényezőkkel való megbirkózás kép-telenségének érzete a poszttotalitárius társadalmak állandó jellem-zőjévé vált. A közép-kelet-európai társadalmak tapasztalatai az 1989/1990-es rendszerváltozásokat követő időszakban korántsem a bizonyított és kiszámítható társadalmi, gazdasági és politikai keret-feltételek perspektívájáról tanúskodnak. A társadalmi élet differenci-álódásával párhuzamosan, a politikai-ideológiai monokultúra idősza-kát követően, valamint a piacgazdasági struktúrák és a demokratikus intézmények kiépülésével együtt a korábbi és vélt bizonyosságok helyét egy olyan dimenzió vette át, amely megkérdőjelezi a szakmai és mindennapi élet kiszámíthatóságát. A vallásszabadság gyakorlásá-nak újonnan megszerzett lehetősége, a vallásosság és az egyháziasság újjáéledése pedig nem tudta hatékony ellenállóképességgel és prob-lémafeldolgozó technikákkal ellensúlyozni az általános bizonytalan-ságot.

Ez a helyzet nem magyarázható kizárólag a globalizációnak, a megváltozott kommunikációs technikának és kultúrának, a gazdasá-gi és politikai érdekek összefonódásának, a háborús konfliktusok és környezeti katasztrófák okozta migrációs hullámoknak, az energia-ellátási kríziseknek vagy további más világjelenségeknek a hatásaival. A társadalmi élet pluralizálódásának történeti okai is vannak, amelyek között – az autoriter politikai rendszerek áthúzódó hatásain túl – a vallási életnek és az egyházak társadalmi szerepének változásai is figyelmet érdemelnek. E változások több tényezőre vezethetők vissza, nevezetesen Európa felekezeti arculatának átalakulására a 16. századi reformációt követően, a vallási világmentelmezés érvényességének relati-vizálódására a felvilágosodás, a racionalizmus és a polgári forradalmak

---

következtében, a vallás- és egyházellenes ideológiák térhódítására, majd a magánélet és közélet, a privát és nyilvános szférák egymástól való elválására, illetve elválasztására. Mindez a vallás és a politika lényegének és létjogosultságának megítélése terén is átrendeződéseket hozott. E fejlemények figyelembevétele és ismerete nélkül nem érthetjük meg a vallás mai világunkban tapasztalható ambivalens megítélését, az egyházak társadalmi jelenlétének változásait vagy éppen a vallás és politika újabb „egymásra találásának” rejtélyét. De még mielőtt vallás és politika napjainkban tapasztalható ambivalens kapcsolatának megítélése terén túl gyorsan állást foglalnánk egyik vagy másik opció mellett – e szövetség kritikátlan ünneplőinek és hasznélvezőinek optimizmusát osztva az egyik oldalon, a szkeptikusok és kritikusok fenntartásait helyeselve a másik oldalon –, érdemes figyelmet szentelni e kapcsolat mélyrétegeinek és komplexitásának.

A vallás és politika közötti komplex kapcsolat vizsgálatának jegyében immár immárvan alkalommal került sor interdiszciplináris előadássorozat (*Ringvorlesung*) megtartására a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolájának, valamint Szociáletikai Tanszék és Kutatóintézetének a szervezésében a 2021/2022-es tanév őszi félévében. Ennek az előadássorozatnak a dokumentálását tartja most kezében az olvasó. E kutatási programnak is tekinthető vállalkozás célja – amint azt az első, 2015/16-os tanévben megtartott előadássorozat és annak 2019-es kiadása is rögzíti –, hogy különböző tudományágak és konfessziók képviselőinek bevonásával keressük a témáról való együtt gondolkodás és a párbeszéd lehetőségét, a tudományos elemzés igényével, interdiszciplináris megközelítésben, az egyház(ak) és a társadalom összefüggéseiben.¹

E kötet tanulmányaiban, amelyek kivétel nélkül az említett előadássorozat referátumainak szerkesztett változatai – a szerzők kutatási területeinek és témáinak megfelelően –, most a *keresztyén szabadságértelmezés* kerül a vizsgálódás fókuszába: mit jelent a *libertas christianába* gyökerező életfelfogás és valóságértelmezés az egyház és a társadalom kritikai önreflexiója, a demokráciaértelmezés, a jogelmélet és joggyakorlat, a filozófiai diskurzusokban való részvétel s általa-

---

¹ FAZAKAS Sándor – KOVÁCS Krisztián (szerk.): *Vallás és politika. Teológiai reflexiók egy komplex kapcsolat múltjáról és jelenéről* (SZIK 7), Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociáletikai Intézete, 2019, 6.

---

ban a közélet alakítása számára? A szabadság zsidó-keresztény értelmezése és biblikus megalapozása, valamint megélt dimenziói hogyan formálhatják az egyház, a politika, a kultúra és a tudomány világát, illetve kapcsolatrendszerét úgy, hogy abból több felelősség és elköteleződés fakadjon az egyén boldogulása, a közösségi élet kiegyensúlyozottsága és a társadalmi együttélés feltételei iránt?

E kérdések jegyében a témakört felvezető tanulmányban *Fazakas Sándor* előbb a demokratikus kultúra nyugati civilizációkban tapasztalható válságjelenségeit veszi számba reprezentatív példákon keresztül a teológiailag értelmezett szabadság rendjének és a demokráciának az összefüggésében, majd azt vizsgálja, hogy miért is ambivalens az egyház és a demokrácia viszonya, különösen a kelet-közép-európai társadalmak, így a magyar társadalom kontextusában is, a közelmúlt történéseinek függvényében. Ezt követően a reformatori teológia lehetséges impulzusait mutatja be a demokratikus együttélés számára, majd egy református politikaelmélet rövid prezentálásával kívánja szemléltetni a kölcsönös jóindulatra, megértésre és folyamatos konszenzuseresésre épülő minőségi politika lehetőségét és igényét.

Németh Áron a szabadság társadalmi és teológiai dimenzióit tárja fel tanulmányában az Ószövetség rabszolgatörvényeinek ismertetésén keresztül. A szabadság fogalmának terminológiai megközelítése során világossá válik, hogy az Ószövetségben a szabadság nem egy állapot, hanem sokkal inkább egy dinamikus folyamat, amely éppúgy lehet a megszabadítás tette, mint a megszabadulás eseménye. Az Ószövetségben a szabadságot, a szerző meglátása szerint, többféleképpen lehet tematizálni: az exodus esemény és annak emlékezete, a fennálló hatalmi rendszerrel szembeni kritikus ellenállás, a személyes döntési szabadság, valamint a szociális szabadság kapcsán.

Kókai-Nagy Viktor Pál apostol szabadságfogalmát vizsgálja tanulmányában a mai politikai szabadságfogalom tükrében. A szerző meglátása szerint az apostol szabadságfogalma egy állapotot tükröz, amely nem az ember saját erőfeszítésének a következménye, hanem a Krisztusba vetett hit által lehet részesedni belőle. Miközben egy fogalmi általánosítás következményeként ésszerűnek tünne e szabadságértelmezésből egyenes konzekvenciákat levonni a mai politikai szabadságértelmezésre nézve, Pál számára teljesen más intenciója van a fogalomnak: a lemondás maga és nem annak tárgya válik fontossá. Így a szabad szolgálat a lemondásban valósul meg.

Alapvetően a páli szabadságértelmezésnek két irányultságáról lehet beszélni, amint az a valamitől (törvénytől, büntőtől és haláltól), másrészt a valamire való szabadságban realizálódik. Mindkét változatnak lehetnek politikai következményei is.

A szabadság bibliai értelmezésének feltárását a filozófiai megközeletítés követi. *Barcsi Tamás* tanulmányában a kantianus morálfilozófia és Jürgen Habermas gondolatai mentén vizsgálja az emberi méltóság és az emberi szabadságjogok fogalmát. Miközben az emberi méltóság elismerése az ember önértékéből eredő érdekeinek elfogadásából ered, a szabadság korlátozása legitimé válhat (pl. vilájárvány idején), amikor a másoknak okozott károk megakadályozása vagy megtorlása a cél. Ugyanígy az egyes ember lehető legkiterjedtebb szabadságának a többi személy ugyanilyen szabadságának a tiszteletben tartása szab határt. Az erről való diszkusszió pedig – a szerző meglátása szerint – állandósult társadalmi morális viták alapját kellene hogy képezze.

Balogh László Levente a római katolikus, szociáldemokrata és önmagát liberálisnak valló német alkotmányjogász és jogfilozófus, Ernst-Wolfgang Böckenförde (1930–2019), a hitvallásról és a lelkiismereti szabadságról alkotott nézetein keresztül mutatja be a szabadság, az állam és a lelkiismeret kapcsolatát a politikatudomány szemszögéből. Miközben a vallásszabadság korlátozásának és megsértésének gyakorlata változatos történelmi utat tudhat maga mögött, Böckenförde számára a vallás- és lelkiismereti szabadságnak a kérdése a demokratikus jogállamok kontextusában vizsgálendő. Számára olyan konkrét példa révén válik mind paradoxonná, mind pedig példaértékűvé a vallásszabadság és az állam vallási semlegessége közötti feszültség, mint az abortusz, melynek jogi szabályozását hívó katolikus alkotmánybíróként ő maga is megszavazta, abban a meggyőződésében, hogy számára keresztyénként is a vallásilag és világnézetiileg semleges, szekularizált állam a legfontosabb intézmény, amelynek garantálnia kell az egyén szabadságát minden körülmény között. Viszont a szabadság kiterjesztése során nem kerülhető meg a jog határokat szabó érvényessége, hiszen a jog a szabadság érdekében szab határokat, jog nélkül nincs szabadság.

A jogtudomány felől *Fazakas Zoltán József* közelít a szabadság kérdéséhez és témaköréhez. Vallás és politika összefüggésében (mint

---

minden más értelmiségi gondolkodás esetében) a jogról való véleménynyilvánítás, illetve magának a jognak mint fogalomnak értelmezése a tanulmány szerint olyan józanságot és tárgyilagosságot kíván, amely tisztában van a jog bizonyos alaptételeivel, így kerülnie kell a szubjektív fogalomhasználatot, amely erősen veszélyezteti a párbeszéd objektivitását. Ehhez az objektivitáshoz viszont elvitathatatlanul hozzátartozik az emberi szabadság biztosítása, különösen is a polgári jog esetében. A tanulmányban átfogó képet kaphat az olvasó a magyar jogrendszer és a szabadság kapcsolatáról, a magánjog és a szabadság kodifikálásáról, s a cselekvési szabadság törvényi szabályozásáról, valamint a polgári jogban megjelenő alapelvekről.

A filozófiai, politikatudományi és jogi reflexiók után újból a teológiai, illetve szociáletikai értékelés kap hangot. *Füsti-Molnár Szilveszter* a liminalitás fogalmának összefüggésében szemléli politika és vallás kapcsolatát. A társadalmi, politikai és vallási folyamatok értelmezéséhez olyan elemek hívhatók segítségül – Victor Turner (1920–1983) brit antropológus nyomán –, mint a rituálé, a liminalitás, a küszöb-állapot vagy a *communitas* fogalma. Vallás és közélet viszonyában egyrészt integráló erőként jelent meg a keresztyénség, másrészt megemléghet fel az abszolút igazság igényével a közélet struktúráiban. Ez a jelenség realizálódik tulajdonképpen a liminális helyzetekben, amikor a változásban felnyíló rések jelölik ki az átmenetiség új irányait. Az átmenetiség vagy a liminalitás folyamatának lényegét a struktúra feltöredezésében és megnyílásában lehet leginkább megragadni, amikor a létező saját létét megragadja, és számol azzal a lehetőséggel és kockázattal, amelyet újjászületése jelent a számára. Ez a közties állapot a jellemzője magának a keresztyén hitnek is, miszerint nincs, és nem is lehet kijelölt helye a világ sémájában, hiszen az „egészen más”-ra van ráutalva.

Rácsok Gabriella Abraham Kuyper (1837–1920) holland teológus és politikus szféraszuverenitás-elméletével foglalkozik tanulmányában. E koncepció értelmében Krisztus szuverenitásának megvallása ellentmond a népszuverenitás és államszuverenitás eszméinek mint hamis isteneknek. Kuyper az teszi ma is figyelemre méltóvá, hogy elmélete számol a különböző struktúrákkal Isten sokszínű és differenciált teremtésében. Az észak-amerikai Christian Reformed Church (CRC) 2013–2016 közötti útkeresése erre az elvre támaszkodik, és

---

---

az egyház azon közéleti helyállására utal, mellyel el kell ismernie a világ pluralista jellegét és a politikai szféra konfesszionális pluralizmusát, amely nem vitatja el ugyan a keresztyén értékek közéletben való megszólaltatását, de nem legitimálja a keresztyén erkölcsi tanítás törvénybe iktatását sem.

Végül *Kovács Krisztián* a szabadság kérdését egy sajátos politikai és kulturális meghatározottság keretén belül vizsgálja tanulmányában, amint az a zeneművészet autonómiája kapcsán értelmezhető a 20. századi totalitárius rendszerekben. A zenének mindig is létezett egyfajta politikai meghatározottsága, amely kezdetekben éppúgy jelentette az adott hatalom kulturális, esztétikai legitimációját, mint a történelmi, politikai események kazuális kísérését. A művészet számára a politikai hatalomhoz való viszony egyaránt jelentett szolgálatot, ugyanakkor kiszolgáltatottságot is. A jelenség akkor válik minden korban etikai problémává, amikor a művészet és a műalkotások intencióiban fontosabb szerepet kap a politikai és ideológiai meghatározottság, mint az esztétikai szempont – amint azt a 20. század két totalitárius rendszerének, a nemzetiszocializmusnak és a kommunizmusnak ilyen irányú törekvései is bizonyították. Az erőltetett művészetfilozófia és kultúrpolitika olyan etikai kérdéseket generálnak, amelyek a mai napig problémát jelenthetnek mind a kultúrában, mind a politikában – előadók, befogadók és „hivatalos megrendelők” számára egyaránt.

Nincs talán még egy olyan fogalom a teológiában és a közéletben a vallás és a politika területén, amelynek annyira pozitív kicsengése lenne, mint a szabadságnak. A szabadság dimenzióiban való élés ugyanakkor nem magától értetődő; számos politikai, gazdasági, világnézeti vagy vallási érdek igyekszik nyílt vagy burkolt intenciók által relativizálni az egyén és a közösség szabadság iránti igényét, újabb függelmi viszonyokat kialakítani. Veszélyben van a szabadság – mert a szabadság nem ott található, és nem ott élhető meg, ahol azt adottságként véljük felfedezni vagy megtapasztalni. Ott van nagy értéke a szabadságnak, ahol annak hiánya fájdalmasan jelentkezik, és ahol kitettsége és veszélyeztetettsége nyilvánvaló lesz. A szabadságnak tehát védelemre, különös gondoskodásra, megéléséhez terek és dimenziók felnyitására, illetve nyitva tartására van szükség. Ehhez adott esetben elengedhetetlen lehet az eszmetörténeti gyökerekre való emlé-

---

keztetés, a szabadságot veszélyeztető tényezők körültekintő elemzése, kritikai reflexiók megfogalmazása, újabb perspektívák felnyitása. Meggyőződésünk, hogy e folyamathoz a teológia is hozzájárulhat a maga eszközeivel, a partnertudományokkal való párbeszédben, a tapasztalatok és értékelések interaktív kapcsolatában. Bízunk benne, hogy e tanulmánykötet ehhez az igényhez nyújt sajátos hozzájárulást az együtt gondolkodás és a további párbeszéd útján.

2022. június

Fazakas Sándor – Kovács Krisztián